

## СТАТИСТИЧНИЙ АНАЛІЗ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ВИРОБНИЦТВА РЕНТАБЕЛЬНОЇ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ ПРОДУКЦІЇ

*Розглянуто завдання, джерела та основні показники рентабельності виробництва сільськогосподарської продукції. Проаналізовано ефективність економічної діяльності сільськогосподарських підприємств області. Визначено рівень рентабельності продукції сільського господарства районів Житомирської області*

**Постановка проблеми.** На сучасному етапі економічного розвитку України об'єкти та суб'єкти, які складають інфраструктуру ринку сільськогосподарської продукції, відіграють вирішальну роль у забезпеченні його стабільного функціонування. Досконала ринкова інфраструктура сприяє суттєвому скороченню маркетингових витрат, прискорює надходження продукції до споживачів, підвищує ефективність ринкових стосунків. Проблема ж функціонування ефективної ринкової інфраструктури може бути вирішена тільки за умови проведення якісного аналізу об'єктів та суб'єктів ринку.

Ринкові відносини в Україні вносять певні зміни щодо якійсної та кількісної характеристики об'єктів та суб'єктів ринку сільськогосподарської продукції. Змінюється кількість суб'єктів господарювання, що виготовляють та реалізують продукцію, стають більш різноманітними види самої продукції.

Аналізуючи ринок сільськогосподарської продукції, слід враховувати, що це складне та багатогранне явище, яке, маючи свої специфічні риси, відрізняється від ринків інших видів продукції. Основна відмінність полягає у тому, що на цьому ринку реалізуються стратегічні види продукції (зерно, молоко, м'ясо, тощо), від яких залежить продовольча безпека держави, що обумовлює складність в процесі реалізації даної продукції.

**Стан вивчення проблеми.** Вивченню основ ринку присвячені праці відомих економістів Дж. Кейнса, Ф. Кене, К. Маркса, А. Маршала, К. Менгера, Д. Рікардо, А. Сміта. На сучасному етапі розвитку ринкових відносин цю проблему вивчають зарубіжні та вітчизняні вчені та науковці: М.В. Білоусенко, А.І. Ігнатюк, Ф. Котлер, Л. Круковська, К. Макконнелл, С. Мочерний, Г.А. Оганян, В.Н. Петюх, О.В. Пустовойт, Т.В. Футало, Г.І. Черкасов та інші.

**Аналіз останніх досліджень та публікацій.** З огляду на особливості підприємницької діяльності на ринку сільськогосподарської продукції, зокрема використання землі як основного фактору виробництва, обмеженості в розмірах і родючості, високий ступінь трудомісткості сільськогосподарських робіт і відносно низька рентабельність, залежність від природно-кліматичних умов господарювання, сезонний характер виробництва, що підвищує термін обороту грошових коштів), наявність спеціального правового регулювання дозволяють виділити сільськогосподарські підприємства в окрему категорію суб'єктів, що виступають основними учасниками аграрних правовідносин. Ефективність діяльності суб'єктів ринку сільськогосподарської продукції насамперед вимірюється рентабельністю.

Для характеристики діяльності підприємств важливими є не тільки отримані ними абсолютні суми валового прибутку, нерозподіленого прибутку, прибутку від операційної діяльності, звичайної діяльності тощо, але й відносний його рівень, тобто рентабельність.

**Метою дослідження** є аналіз рентабельності виробництва сільськогосподарської продукції Житомирської області та перспективи розвитку ринку первинної сільськогосподарської продукції в досліджуваному регіоні на основі аналізу статистичних показників.

Для цього буде поставлено та вирішено такі завдання:

– простежити рівень рентабельності основних видів продукції, виробленої сільськогосподарськими підприємствами протягом досліджуваного періоду;

– проаналізувати фінансові результати діяльності підприємств сільського господарства, мисливства та лісового господарства;

– з'ясувати основні причини зниження рентабельності сільськогосподарської продукції.

**Викладення основного матеріалу дослідження.** Рентабельність – це якісний, вартісний показник, що характеризує рівень віддачі витрат або ступінь використання ресурсів, що є в наявності, в процесі виробництва і реалізації продукції.

Підприємство є рентабельним, якщо суми витрат достатньо не тільки для сплати витрат на виробництво, але і для утворення прибутку. Таким чином, рентабельність характеризує ефективність роботи підприємства, дає уявлення про спроможність підприємства збільшувати свій капітал.

Основні завдання статистичного аналізу рентабельності, джерела інформації, а також система показників відповідно до витратного, доходного та ресурсного підходів наведено на рис. 1.

Вибір і послідовність аналізу рентабельності визначається його завданнями. Так, для оцінки результатів діяльності підприємства аналізують рентабельність реалізованої продукції для вивчення виробництва окремих видів продукції з погляду попиту на них, доцільності їх випуску – рентабельність окремих виробів і фактори її зміни.

Варто вивчати рівень рентабельності не тільки в цілому по підприємству, а й у його структурних підрозділах, а також за видами діяльності підприємства (операційна, інвестиційна, фінансова тощо).

Щоб зробити висновок про рівень ефективності роботи підприємства, отриманий загальний прибуток (або його складові) треба порівняти з витратами відповідно до витратного підходу. Витрати можна розглядати: як поточні витрати діяльності підприємства, тобто собівартість продукції (робіт, послуг); як авансовану вартість (авансовий капітал) для забезпечення виробничої та фінансово-господарської діяльності підприємства.

Усі показники рентабельності можуть розраховуватися на основі прибутку (валового прибутку, прибутку від звичайної діяльності до оподаткування, чистого прибутку).

Відповідно до витратного підходу рентабельність виробничої діяльності (окупність витрат) обчислюється шляхом відношення валового або чистого прибутку до суми витрат від реалізованої або виготовленої продукції. Вона показує, який прибуток має підприємство з кожної гривні, витраченої на виробництво і реалізацію продукції. Цей показник може розраховуватися як в цілому за підприємством, так і за окремими його підрозділами та видами продукції.

Відповідно до доходного підходу рентабельність продажу розраховується шляхом ділення прибутку від реалізації продукції, робіт і послуг або чистого прибутку на суму отриманої виручки. Цей показник характеризує суму прибутку з гривні продажу і розраховується в цілому за підприємством та окремими видами продукції.

Відповідно до ресурсного підходу рентабельність обчислюється відношенням прибутку до середньорічної вартості всього інвестованого капіталу або окремих його складових: власного, запозиченого, перманентного, основного, оборотного, виробничого капіталу і т. д. При цьому можуть використовуватися показники валового, чистого прибутку тощо.

У процесі аналізу слід вивчити динаміку названих показників рентабельності, виконання плану за ними і провести порівняння з підприємствами-конкурентами.

Після цього необхідно проаналізувати чинники, що вплинули на зміну рівня рентабельності.

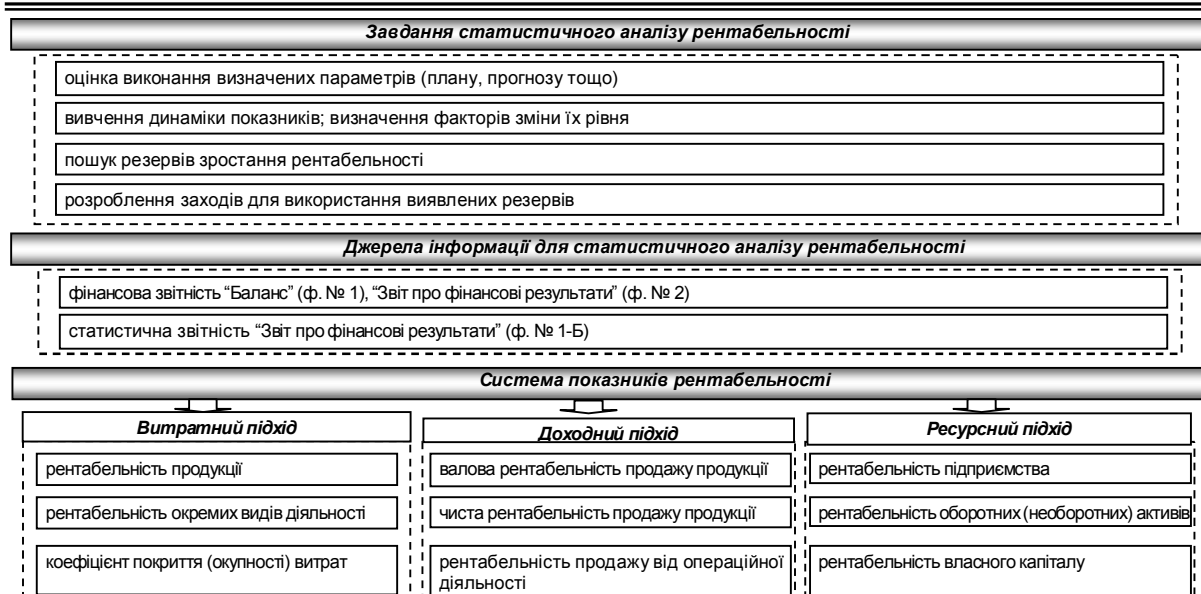


Рис. 1. Завдання, джерела інформації та система показників статистичного аналізу рентабельності

Відповідно до витратного та доходного підходів рентабельність доцільно аналізувати, урахувавши вплив таких факторів:

- зміна обсягу реалізації продукції;
- зміна структури та асортименту продукції;
- зміна собівартості одиниці продукції;
- зміна відпускних цін на продукцію.

Дослідження потребують показники ефективності діяльності суб'єктів на ринку сільськогосподарської продукції Житомирської області.

Рівень рентабельності основних видів продукції сільського господарства у сільськогосподарських підприємствах за 2006-2010 рр. наведено в табл. 1.

Таблиця 1. Рівень рентабельності основних видів продукції сільського господарства у сільськогосподарських підприємствах Житомирської області [1, с. 103]

Показники	Рівень рентабельності основних видів продукції сільського господарства у сільськогосподарських підприємствах, %				
	2006	2007	2008	2009	2010
Зерно	-1,9	32	2	4,2	15,3
Олійні культури	-16,5	103,2	21,9	12,3	12,6
Цукрові буряки (фабричні)	-0,4	-21,1	-18,2	29,2	14,5
Овочі відкритого ґрунту	43,8	132	70,3	142,6	108,1
Картопля	93,2	96,1	46,1	31,3	83,3
Плоди	197	153,8	164,7	123,3	1
Молоко і молочні продукти	1,7	15,4	2,7	-4,6	14,3
М'ясо великої рогатої худоби	-37,1	-40,4	-26,2	-35,5	-35,8
свиней	-1,8	-37,8	-22,8	2,3	-10,9
овець та кіз	-30,3	-41	-42,1	-7,1	-29,4
птиці	-44,2	-59,5	-28,2	-22,1	-53,4
Яйця	4,4	17,4	11,1	4,3	-7,1
Вовна	-93,8	-	-35,8	-90,6	-

Якщо проаналізувати рентабельності основних видів продукції сільського господарства у сільськогосподарських підприємствах Житомирської області за 2006-2010 рр. можна зробити висновок про те, що найвищий показник рентабельності плодів припадає на 2006 рік, зерна, олійних культур, картоплі, молока і молочних продуктів, яєць – на 2007 рік, фабричних цукрових буряків, овочів відкритого ґрунту, свиней – на 2009 рік.

За даними Головного управління статистики в Житомирській області [1, с.50-52] можна проаналізувати ефективність господарської діяльності підприємств за видами економічної діяльності Житомирської області, в тому числі і сільського господарства, мисливства, лісового господарства (табл. 2).

Якщо проаналізувати дані табл. 2, слід відмітити, що в цілому за всіма видами економічної діяльності спостерігається зменшення питомої ваги прибуткових підприємств, що в цілому є негативною тенденцією.

В 2010 році порівняно з 2009 роком частка прибуткових підприємств, що займалися сільським

господарством, мисливством, лісовим господарством зменшилася на 5,4 пункти структури, що є негативним явищем і свідчить про збільшення кількості збиткових підприємств за даним видом економічної діяльності. Водночас якщо проаналізувати фінансовий результат діяльності сільськогосподарських підприємств Житомирської області, то прибуток серед прибуткових підприємств збільшився на 106868 млн. грн., що є найбільшим абсолютним відхиленням у 2010 році порівняно з 2009 роком серед всіх видів економічної діяльності. Це позитивно характеризує в цілому ефективність діяльності даних підприємств і максимальне використання їх потужностей та внутрішніх резервів.

Серед інших видів економічної діяльності найбільша питома вага прибуткових підприємств у 2009 році припадає на операції з нерухомим майном, оренда, інжиніринг та надання послуг підприємцям – 76,2 %, а в 2010 році – на операції з нерухомим майном, оренду, інжиніринг та надання послуг підприємцям, а також торгівлю; ремонт автомобілів, побутових виробів та предметів особистого вжитку, відповідно по 62,5 %.

Таблиця 2. Характеристика фінансових результатів за видами економічної діяльності підприємств Житомирської області

Вид економічної діяльності	Питома вага прибуткових підприємств, %		Відхилення, п.с.	Фінансовий результат, млн. грн.					
	2009	2010		прибуток			збиток		
				2009	2010	абсолютне відхилення	2009	2010	абсолютне відхилення
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Сільське господарство, мисливство, лісове господарство	54,9	49,5	-5,4	156878	263746	106868	132494	100340	-32154

Продовження табл. 2.

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Промисловість	54,5	49,7	-4,8	418840	506244	87404	590640	573496	-17144
Будівництво	54,8	51,4	-3,4	27676	28017	341	51517	36313	-15204
Торгівля; ремонт автомобілів, побутових виробів та предметів особистого вжитку	65,0	62,5	-2,5	124859	139599	14740	157162	88097	-69065
Діяльність готелів та ресторанів	64,8	54,9	-9,9	1066	1542	-590	23186	15095	-8091
Діяльність транспорту та зв'язку	48,9	45,6	-3,3	7931	20659	12728	22174	25806	3632
Фінансова діяльність	71,0	51,5	-19,5	3793	4136	343	255	737	482
Операції з нерухомим майном, оренда, інжиніринг та надання послуг підприємцям	76,2	62,5	-13,7	1287	1141	-146	204	383	179
Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	74,7	58,7	-16	2170	1543	-627	1005	1320	315
Надання комунальних та індивідуальних послуг; діяльність у сфері культури та спорту	52,6	48,9	-3,7	2618	2549	-69	10505	12547	2042

Найменша питома вага прибуткових підприємств як у 2009 році, так і в 2010 році припадає на операції з діяльності транспорту та зв'язку – 45,6 % і 48,9 % відповідно.

Протягом 2009-2010 рр. найбільший розмір збитку припадає на промисловість, зокрема у 2009 р. – 590640 млн. грн., а у 2010 р. – 573496 млн. грн. Найменший розмір збитків

припадає – на операції з нерухомим майном, оренда, інжиніринг та надання послуг підприємцям, зокрема у 2009 р. – 204 млн. грн., а у 2010 р. – 383 млн. грн.

Операційні витрати з реалізованої продукції (робіт, послуг) та операційні витрати на одиницю реалізованої продукції за видами економічної діяльності наведено в табл. 3.

Таблиця 3. Операційні витрати з реалізованої продукції (робіт, послуг) та операційні витрати на одиницю реалізованої продукції [1, с.70-71]

Вид економічної діяльності	Рік	Операційні витрати з реалізованої продукції (робіт, послуг), млн. грн.	Операційні витрати на одиницю реалізованої продукції, коп. / грн.
Усього	2009	19920,9	96,8
	2010	22639,6	99,5
Сільське господарство, мисливство, лісове господарство	2009	1309,2	98,4
	2010	1688,9	92,5
Рибальство, рибництво	2009	3,4	95,6
	2010	2,7	92,0
Промисловість	2009	8951,6	96,8
	2010	10786,6	96,7
Будівництво	2009	981,7	101,0
	2010	774,0	95,0
Торгівля; ремонт автомобілів, побутових виробів та предметів особистого вжитку	2009	7283,5	95,2
	2010	7859,0	105,0
Діяльність готелів та ресторанів	2009	125,3	101,6
	2010	114,1	105,6
Діяльність транспорту та зв'язку	2009	456,5	103,6
	2010	474,8	109,7
Фінансова діяльність	2009	14,2	90,0
	2010	66,5	89,7
Операції з нерухомим майном, оренда, інжиніринг та надання послуг підприємцям	2009	560,1	98,7
	2010	597,8	101,9
Освіта	2009	14,5	94,3
	2010	16,4	94,2
Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	2009	49,0	96,2
	2010	52,3	95,7
Надання комунальних та індивідуальних послуг; діяльність у сфері культури та спорту	2009	171,9	107,6
	2010	206,6	113,6

За даними табл. 3 питома вага операційних витрат з реалізованої продукції (робіт, послуг) сільського господарства, мисливства, лісового господарства складає у 2009 році 6,57 %, а у 2010 році – 7,46 %, займаючи третє місце після промисловості (питома вага у 2009 році – 44,94 %, а у 2010 році – 47,64 %) та торгівлі; ремонту автомобілів, побутових виробів та предметів особистого вжитку (питома вага у 2009 році – 36,56 %, а у 2010 році – 34,71 %). В 2010 р. порівняно з 2009 р. операційні витрати з реалізованої продукції (робіт, послуг) зросли на 379,7 млн. грн. (або на 29 %). Рентабельність всієї сільськогосподарської продукції Житомирської області, в т.ч. рослинництва і тваринництва наведено в табл. 4.

Таблиця 4. Зміни рентабельності всієї сільськогосподарської продукції Житомирської області [1, с.102]

Показник	Роки		
	2008	2009	2010
Рівень рентабельності всієї сільськогосподарської продукції	-1,70	-0,60	7,30
Рівень рентабельності рослинництва	6,60	6,50	16,50
Рівень рентабельності тваринництва	-12,20	-13,70	-10,90

В цілому рентабельність продукції сільського господарства Житомирської області найвищою рівня досягла у 2010 році, в т.ч. і по рослинництву, а тваринництво слід охарактеризувати як збиткову діяльність протягом 2008-2010 рр. отже, слід відмітити фінансову безпеку ринку сільськогосподарської продукції вкрай низькою. Рівень рентабельності продукції сільського господарства є незадовільним. Якщо продукція рослинництва має додатний рівень рентабельності, то тваринництво має від'ємні значення рівня рентабельності. Це означає, що підприємства отримують збитки від виробництва м'яса великої рогатої худоби, овець та кіз, птиці.

Рівень рентабельності продукції сільського господарства у сільськогосподарських підприємствах за районами Житомирської області у 2008-2010 рр. [1, с.102] (табл. 5).

Якщо проаналізувати рентабельність продукції сільського господарства за районами Житомирської області у 2008-2010 рр., слід відзначити, що у 2008 р. серед всіх районів Житомирської області найвищий рівень загальної рентабельності спостерігається у Ружинському районі – 11,80 %, а найзбитковішим районом є Лугинський, щодо рослинництва, то найвищий рівень рентабельності у

Ружинському районі – 33,80 %, а щодо тваринництва – найефективніше працював Коростишівський район Житомирської області – 23,7 %, а найгірше – Малинський район.

У 2009 році рентабельність сільського господарства найвища у Житомирському районі – 17,40 %, а найменша ефективність – у Баранівському районі. Щодо рентабельності рослинництва в 2009 році найвищий показник – 32,9 % спостерігається у Попільнянському районі, а найгірший – збитковий у Малинському. Рентабельність тваринництва в цьому році найвищого рівня досягла у Ружинському районі, а найнижчий рівень – у Лугинському районі.

У 2010 році найвищого рівня рентабельності продукції сільського господарства досягли одразу два райони Житомирської області – Житомирський і Радомишльський, відповідно по 29,1 %, а найгірший показник доходності у Володар-Волинському районі.

Рентабельність рослинництва в цьому році найвищого рівня досягла у Малинському районі – 62 %, а найгіршого рівня – у Олевському районі. Щодо рентабельності тваринництва найвищий показник – 8,80 % спостерігається у Коростенському районі, а найгірший показник – у Малинському районі. За 2008-2010 рр. за окремими районами найвищі показники рентабельності сільського господарства (Житомирський і Радомишльський райони), у т.ч. рослинництва (Малинський район) припадають на 2010 рік, однак найвищий рівень рентабельності тваринництва припадає на 2008 рік (Коростишівський район).

Отже, показники рентабельності характеризують ефективність роботи суб'єктів на ринку сільськогосподарської

продукції в цілому, прибутковість різних напрямів діяльності, окупність витрат і т.д. Вони більш повно, ніж прибуток, характеризують остаточні результати господарювання. Їхній розмір показує співвідношення ефекту з наявними або використаними ресурсами.

В цілому рентабельність продукції сільського господарства Житомирської області найвищого рівня досягла у 2010 році, в т.ч. і по рослинництву, а тваринництво слід охарактеризувати як збиткову діяльність протягом 2008-2010 рр. отже, слід відмітити фінансову безпеку ринку сільськогосподарської продукції вкрай низькою. Рівень рентабельності продукції сільського господарства є незадовільним. Якщо продукція рослинництва має додатній рівень рентабельності, то тваринництво має від'ємні значення рівня рентабельності. Це означає, що підприємства отримують збитки від виробництва м'яса великої рогатої худоби, овець та кіз, птиці.

Основними причинами зниження рентабельності відповідно до витратного та доходного підходів є збільшення собівартості та зниження обсягу реалізації. При збільшенні собівартості слід вжити наступних заходів: вивчити структуру собівартості, встановити найбільш вагомні статті та їх вплив на розмір загального показника, розрахувати точку беззбитковості на основі розподілу витрат на постійні і змінні, провести аналіз прибутковості окремих видів продукції. При зниженні обсягу реалізації слід розробити ефективні заходи маркетингової політики, переглянути політику ціноутворення.

Таблиця 5. Рентабельність продукції сільського господарства за районами Житомирської області у 2008-2010 рр., млн. грн.

Райони Житомирської області	2008			2009			2010		
	усього	у тому числі		усього	у тому числі		усьог о	у тому числі	
		рослинницт ва	тваринниц тва		рослинниц тва	тваринниц тва		рослинниц тва	тваринниц тва
Андрушівський	-2,10	-0,20	-8,10	-7,50	-6,60	-11,70	26,20	36,20	-11,50
Баранівський	-25,00	-26,90	-22,70	-28,30	-26,90	-32,60	-	-17,00	-28,30
Бердичівський	3,50	3,50	3,50	9,30	10,40	5,30	20,00	14,20	-12,50
Брусилівський	-0,70	15,20	-22,40	4,10	5,50	-0,30	14,20	19,70	-2,90
Вол.-Волинський	-21,80	-12,60	-25,20	-27,20	-18,40	-32,10	-	-27,00	-34,40
Ємільчинський	-11,80	-3,00	-18,00	-13,20	-10,60	-16,30	-7,70	-11,60	-0,90
Житомирський	-1,60	0,50	-15,20	17,40	20,20	-30,00	29,10	34,40	-17,30
Коростенський	-24,80	11,30	-32,50	-15,70	-11,10	-16,30	11,60	24,10	8,80
Коростишівський	-19,80	-14,40	23,70	-20,90	-26,80	-12,40	-	-29,90	-22,50
Лугинський	-32,30	-27,20	-36,30	-25,00	7,50	-42,00	-4,40	21,80	-27,30
Любарський	-1,50	11,70	-19,10	0,10	4,20	-7,90	-2,50	2,60	-11,20
Малинський	-26,10	4,70	-52,50	-21,80	-41,00	-9,70	18,20	62,00	-40,80
Народицький	-21,20	-10,80	-26,80	-12,20	16,60	-20,40	-4,90	-1,10	-9,80
Нов.-Волинський	6,00	15,70	-2,20	-2,30	2,90	-9,90	5,20	19,70	-9,90
Овруцький	-14,80	27,20	-23,40	-22,30	1,50	-30,20	23,60	-21,00	-24,20
Олевський	-11,70	-5,50	-21,90	-23,20	-18,70	-33,30	-	-47,20	-3,50
Попільнянський	10,10	21,00	-0,20	12,80	32,90	-13,30	13,10	34,40	-11,90
Радомишльський	-1,70	2,80	-22,30	13,80	27,10	-40,60	29,10	36,10	-18,60
Романівський	0,00	13,00	-17,20	-3,90	2,10	-16,20	1,30	10,10	-8,60
Ружинський	11,80	33,80	-7,00	10,90	13,90	7,00	14,70	23,10	5,30
Червоноармійський	-18,40	-12,40	-23,80	-16,70	-11,00	-24,00	-	-13,70	-7,90
Черняхівський	-14,30	-4,90	-20,60	-22,10	-17,50	-31,40	0,10	0,30	-6,70
Чуднівський	-17,90	-18,90	-14,70	-13,20	-12,70	-18,00	-	-13,10	-15,30

Основними причинами зниження рентабельності відповідно до ресурсного підходу є зниження оборотності активів та нераціональне використання оборотних активів. У випадку зниження оборотності активів слід ліквідувати або реалізувати непотрібні основні засоби, зменшити дебіторську заборгованість. У випадку нераціонального використання оборотних активів слід знизити запаси сировини і матеріалів тощо, контролювати розмір і склад оборотних активів (в т.ч. дебіторську заборгованість) та поточних зобов'язань.

**Висновки та перспективи подальших досліджень.** На основі проаналізованих статистичних даних та обрахованих показників виявлено відсоткову кількість збиткових підприємств за видами економічної діяльності;

з'ясовано рівень рентабельності виробленої сільськогосподарської продукції в господарствах усіх районів області; вказано основні причини зниження рентабельності продукції.

#### Список використаної літератури:

1. Статистичний щорічник Житомирської області за 2010 рік / За ред. Г.А. Пашинської. – Житомир: Головне управління статистики в Житомирській області, 2011. – 477 с.

КЛІМОВА І.О. – здобувач Національної академії статистики, обліку та аудиту.

Стаття надійшла до редакції 10.10.11 р.